## DUREC, Jaroslav. *Dejiny Zemského učiteľského spolku na Slovensku (1919 – 1942)*. Martin : Matica slovenská, 2024, 144 s. ISBN 978-80-8128-834-13

Dielo je výsledkom práce mladého historika Dr. Jaroslava Dureca, ktorý je zároveň vedeckým pracovníkom Slovenského historického ústavu Matice slovenskej. Ako prvý sa tu monograficky zaoberá dejinami Zemského učiteľského spolku (ZSU), ktorý vznikol v roku 1919 a v rámci rôznych transformácií samostatne pôsobil až do roku 1942. Dielo prináša nové fakty a súvislosti nielen o samotnej inštitúcii, ale aj o dobovom postavení učiteľov na Slovensku, ich funkciách a úlohách, ale aj o spôsoboch riešenia ich problémov v rámci dobového spoločenského a politického kontextu. Autor sa mal možnosť oprieť len o niekoľko vedeckých štúdií, ktoré sa všeobecne zaoberajú činnosťou učiteľských spolkov počas 1. ČSR. Preto väčšiu časť jeho informačných zdrojov tvorí bohatá pramenná báza archívov (Slovenský národný archív, Štátny archív v Žiline), ale predovšetkým početných dobových periodík a tlačovín.

Dielo je rozdelené do šiestich kapitol, ktoré sú ďalej členené na podkapitoly, čo mu dáva jasnú štruktúru a prehľadnosť.

V rámci prvej kapitoly poskytol autor čitateľovi krátky historický exkurz do dejín organizovaných učiteľských spolkov na území Slovenska, s počiatkom na Gemeri (1742) a v Malohonte (1786). Ďalej priblížil procesy a aktivity spolkovej činnosti v 19. storočí, aj v rámci obrodeneckých aktivít Slovákov. V krátkosti rozobral kategorizáciu učiteľských spolkov a organizácií v 2. polovici 19. storočia a následne snahy o zjednotenie slovenských učiteľských spolkov, zvlášť v procese všeobecnej sekularizácie, maďarizácie a zoštátňovania škôl po roku 1867. Za svetlý príklad jedného zo „slovenských ostrovov“, ktorý nepodľahol v tomto smere maďarizačným aktivitám, uviedol evanjelické učiteľstvo v Turčianskom Sv. Martine. Zostrená maďarizácia v posledných desaťročiach monarchie však zanechala nielen neblahú vzdelanostnú úroveň Slovákov, ale aj ich oslabené národné povedomie.

Druhá kapitola uvádza spoločensko-politické pomery, ktoré sprevádzali vznik Česko-Slovenska v súvislosti s transformáciou slovenského školstva v značne pomaďarčenom školskom systéme (v septembri 1918 bolo totiž na Slovensku až 3 298 maďarských, 186 jazykovo zmiešaných a len 140 slovenských ľudových škôl). Zmeny prebiehali predovšetkým na učiteľských postoch, ktoré postupne opúšťali maďarsky orientovaní učitelia, nelojálni k novému štátu (prepustených vyše 2 500 učiteľov v r. 1919) a popri menšine Slovákov sa na týchto postoch začali uplatňovať predovšetkým pedagógovia z českých krajín. Tí v rámci štátnej ideológie mali zároveň za úlohu prezentovať a posilňovať ideu čechoslovakizmu. To so sebou prinášalo aj konfliktné situácie, najmä zo strany národne orientovaných politikov. Pôsobenie českých pedagógov v slovenskom prostredí tak nebolo, s ohľadom na slovenské kultúrne, jazykové a náboženské špecifiká, vždy bezproblémové. Na konci kapitoly autor priblížil proces založenia samotného Zemského

učiteľského spolku. Uvádza, že jeho iniciátormi boli učitelia z Liptova, ktorí sa spolu s ďalšími slovenskými a s českými učiteľmi stretli koncom mája 1919 na dvoch poradách vo Vrútkach. V poznámke pod čiarou (č. 96) uvádza prekvapivú informáciu, že pôvodne to malo byť stretnutie zväčša českých učiteľov pôsobiacich na Slovensku, ktorých cieľom bolo vytvorenie ústrednej učiteľskej organizácie a jej následné pripojenie k Ústrednej rade učiteľstva v Prahe. Tomuto zámeru však zabránila masová účasť slovenských učiteľov a to na základe zverejneného oznamu v *Národných novinách*. Slovenskí učitelia tak nakoniec v procese založenia spolku prebrali iniciatívu, využili udalosti vpádu maďarskej Červenej armády na Slovensko, ako aj prázdninové obdobie a 4. augusta 1919 sami založili *Zemský učiteľský spolok pre Slovensko* (ZUS). Prekvapení českí učitelia spolu s niektorými slovenskými liberálnejšie zmýšľajúcimi kolegami v reakcii na to vytvorili *Spolok učiteľov meštianskych škôl* (ktorý sa následne z väčšej časti znova včlenil do ZUS, sčasti však pokračoval až do roku 1938 v organizovaní pokrokovo orientovaných učiteľov, s programom poštátnenia školstva). Aj keď to autor nespomína v texte explicitne, z priebehu opísaných udalostí vidieť zrejmý antagonizmus medzi slovenskými učiteľmi snažiacimi sa o samosprávne riešenie svojich záležitostí a českými učiteľmi predstavujúcimi unitaristické tendencie v rámci školstva spoločného štátu. Na čele konzervatívne orientovaného ZUS sa postavil žilinský učiteľ Anton Hancko, ktorý bol jeho predsedom počas celej existencie spolku. Spolok si vytvoril organizačné štruktúry a za primárnu úlohu okrem pozdvihnutia sociálneho statusu učiteľov a progresu slovenskej školy si stanovil aj pestovanie a rozširovanie vlastenectva a rozvoj slovenskej kultúry.

Prvú fázu činnosti tohto spolku spracoval autor v rámci tretej kapitoly knihy. V kľúčových rokoch 1920 – 1927 tu predstavil problémy súvisiace predovšetkým so snahami o sekularizáciu a zoštátnenie slovenského školstva. Diskusia učiteľov na tieto témy sa v slobodnom duchu odohrávala predovšetkým na stránkach časopisu *Slovenský učiteľ* ako tlačového orgánu ZUS. Za zmienené obdobie spolok postihli až tri veľké krízy, ktoré autor rozobral v jednotlivých podkapitolách. Prvá kríza (1920) predstavovala odchod pokrokovo a liberálnejšie orientovaných učiteľov do *Ústredného spolku pokrokového učiteľstva na Slovensku* (ÚSPU), ktorí podporovali zoštátnenie väčšinovo cirkevného školstva na Slovensku a orientáciu na český školský systém.

Druhá kríza nastala po tom, ako Predsedníctvo ZUS aj napriek vôli väčšiny členov rozhodlo o nepripojení sa k *Československej obci učiteľskej* (ČOU), ktorá sa už v tom období (1921) profilovala politicky ľavicovo. Predseda A. Hancko ako poslanec Národného zhromaždenia za Slovenskú ľudovú stranu (SĽS) chcel totiž zo ZUS vytvoriť *„nástroj na obranu kresťanskej tradície slovenského národa proti všetkému čo mohlo tento ideál národnej kultúry narušiť.“* Tak došlo k odštiepeniu časti členov do *Slovenskej obce učiteľskej* (SOU), s liberálnym programom zoštátnenia všetkého školstva na Slovensku. ZUS sa následne zameral na posilnenie svojej organizácie proti hrozbe ďalšieho štiepenia a spoluprácou s ďalšími spolkami a organizáciami (Svojpomocný podnik učiteľstva a profesorstva na Slovensku, Matica slovenská, Muzeálna slovenská spoločnosť, Živena a pod.) a zároveň sa v roku 1922 spolupodieľal na vytvorení *Sdruženia slovenských odborových organizácií* (SSOO) pod vplyvom SĽS. A. Hancko sa zároveň stal aj predsedom tohto

zastrešujúceho odborového združenia. Nakoniec sa spolok v krátkom čase (1925) nevyhol ani tretej kríze, a to konfesionálnemu rozkolu s učiteľmi evanjelického vierovyznania, ktorí založili *Spolok evanjelických učiteľov* (SEU).

Štvrtá kapitola sa zameriava na činnosť spolku a jeho reorganizáciu v rokoch 1928 – 1935, keď vzhľadom na nové krajinské zriadenie došlo aj k zmene názvu spolku na *Krajinský učiteľský spolok* (KUS). Kapitola podrobnejšie popisuje vzťah spolku k reforme školstva pod vplyvom reformného pedagogického hnutia. Rovnako popisuje spoluprácu medzi učiteľskými spolkami, ktorej cieľom bolo dosiahnutie spoločných stavovských cieľov. Hoci sa spolok stále pokladal za nepolitickú organizáciu, jeho blízkosť s HSĽS bola viac ako zrejmá a aj jej skratka KUS sa začala interpretovať (čítať) ako „Katolícky učiteľský spolok". Redakcia časopisu *Slovenský učiteľ* v tomto období tiež začala s cenzúrou článkov, ktoré odporovali katolíckemu smeru slovenského školstva. Na druhej strane v procese spoločného odborového zastrešenia učiteľských organizácií začala bližšia spolupráca medzi „konfesionálnymi" spolkami KUS a SEU a učiteľskými spolkami národnostných menšín (Nemcov, Maďarov, Rusínov).

Piata kapitola popisuje vývoj spolku v jeho poslednej fáze existencie v rokoch 1938 – 1942, keď sa v období autonómie a samostatnosti Slovenska postupne zrealizovala väčšina jeho požiadaviek. Znova však došlo k zmene jeho názvu na *Krajinský katolícky učiteľský spolok* (KKUS), keď sa už spolok vyslovene identifikoval konfesionálne. Ostatné, nekonfesionálne učiteľské spolky boli zrušené a ich majetok prebrali KKUS a SEU (v pomere 75 : 25). KKUS sa tak stal opäť najsilnejším a najpočetnejším učiteľským spolkom na Slovensku. V rámci jeho vnútornej štruktúry došlo k zriadeniu viacerých špecifických pracovných odborov (napr.: pedagogicko-didaktického; pre učebné osnovy; pre reformu učiteľského vzdelávania a pod.). Spolok v nových podmienkach už nemusel zápasiť s konkurenčnými organizáciami a ideou čechoslovakizmu a „českých" školských reforiem, preto vytvoril nový program národného školstva v rámci kresťanského a národného ducha. Zároveň prebiehala aktívna spolupráca jeho predstaviteľov s ministerstvom školstva a národnej osvety na reforme školstva v súlade s politikou HSĽS, zameranej na nacionálnu výchovu s kresťanským svetonázorom. V tomto duchu sa niesla aj väčšina propagačných článkov v *Slovenskom učiteľovi.* Vrcholom v dejinách spolku boli oslavy 20. výročia jeho založenia, ktoré sa konali v polovici augusta 1939 v Ružomberku. Zúčastnili sa na nich totiž najvyšší predstavitelia štátu, vrátane prezidenta republiky. V nasledujúcom období však už dochádzalo k postupnému oslabovaniu pozície spolku v prospech štátnych orgánov. Popísaný je tu proces zániku spolku a jeho začlenenie do *Sdruženia štátnych a verejných zamestnancov* (SŠaVZ), ktoré malo prebehnúť do konca roka 1941. Vďaka A. Hanckovi, ktorý bol zároveň aj predsedom SŠaVZ, sa tak definitívne stalo až v novembri 1942. KKUS sa včlenil do *III. odboru školskej a osvetovej správy*, a jeho *1. oddelenia katolíckeho učiteľstva*, kde v nasledujúcom období začal s vytváraním nižších štruktúr. A. Hancko sa pritom stal vedúcim tohto oddelenia a zároveň zástupcom riaditeľa III. odboru, čiže kontinuálne pokračoval na čele slovenského učiteľstva.

Zatiaľ čo v prvých piatich kapitolách sa autor prioritne zaoberal organizovanosťou slovenských učiteľov a vývojom ZUS v jednotlivých jeho etapách, konečná šiesta kapitola

prináša zhodnotenie prínosu tohto spolku v rámci rozvoja ľudovýchovy. Pozornosť taktiež venuje problematike vzdelávania učiteľov a moderným koncepciám vo vyučovaní dejepisu.

Autor pri skúmaní vývoja organizačnej štruktúry a aktivít spolku, okrem základnej faktografie sledoval tiež postoj spolku k spoločenským, školským, kultúrnym problémom a návrhom na ich riešenie. Taktiež svoju pramennú základňu rozšíril pri porovnávaní jednotlivých učiteľských spolkov o ďalšie hodnotné informačné zdroje, ktoré môžu byť nápomocné ďalším potenciálnym bádateľom v tejto oblasti.

Kniha je doplnená množstvom obrazového materiálu, ktorý predstavuje predovšetkým reprodukcie fotografií osobností spolku a slovenského školstva. Ich kvalita, aj vzhľadom na čierno-biele prevedenie nie je úplne ideálna. V texte je vzhľadom na popis väčšieho množstva spolkov a organizácií veľa skratiek, čo niekedy spôsobuje problémy pri plynulom čítaní, ale určite nemá vplyv na kvalitu tohto diela. Špecifikom práce je aj to, že 3. – 5. kapitola obsahujú podkapitoly s názvom *Zhrnutie časového obdobia*, ktoré sa venujú prevažne dobovým reáliám a politickým aspektom vo vzťahu k predmetnej problematike kapitoly.

Dominik Blanár